

standarde care se află în centrul noțiunii de proces echitabil în conformitate cu articolul 6.¹⁶² În foarte multe state, dreptul la tăcere este expres consacrat în legile fundamentale¹⁶³, fiind ridicat la nivel de drept esențial. Obiectivul principal este secundat de necesitatea conștientizării faptului că obligativitatea aducerii la cunoștință privind dreptul la tăcere, coroborat cu sancțiunea, de asemenea de sorginte adversarială, a excluderii mijloacelor de probă obținute în mod ilegal, impun în materia declarației suspectului/inculpatului recunoașterea teoriei dreptului la tăcere ca și condiție de admisibilitate a acestui mijloc de probă¹⁶⁴.

În primul rând Curtea a subliniat importanța respectării dreptului de a nu contribui la propria incriminare și a dreptului la tăcere, care au devenit standarde procesual penale acceptate la nivel internațional, având o importanță fundamentală în respectarea conceptului de proces echitabil¹⁶⁵.

4.2.1.1. *Dreptul la tăcere în legislația națională*

Având în vedere că suspectul /inculpatul reprezintă pionul central al procesului penal, organele judiciare au obligația de a constata temeinic și motivat dacă acesta este sau nu vinovat de săvârșirea faptei care formează obiectul cauzei penale.¹⁶⁶ Din perspectiva acestor considerente, declarațiile

¹⁶² Case of *John Murray v. The United Kingdom* (8 feb.1996), <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57980>, accesat la data de 14.02.2015.

¹⁶³ *Mircea Dușu, Dreptul la tăcere*, Editura Economică, București, 2005, pp.17-22.

¹⁶⁴ *Maria Diana Ionescu, Dreptul la tăcere în procedurile penale în contextul evoluțiilor contemporane*, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Drept, 2011, pp.211-227.

¹⁶⁵ Hotărârea *Brusco vs. Franta* (1466/07), din 14 octombrie 2010.

¹⁶⁶ V. Dongoroz, Siegfried Kahane, George Antoniu, Constantin Bulai, Nicoleta Iliescu, Rodica Stănoiu, *Explicații teoretice ale Codului de*

suspectului sau inculpatului constituie un mijloc de probă important în procesul penal, deoarece relatările complete și exacte ar contribui la reconstituirea faptelor, astfel încât să conducă la stabilirea vinovăției și la răspunderea penală a acestuia. Audierea suspectului sau inculpatului prezintă o importanță deosebită pentru stabilirea adecvată a măsurilor procesuale, necesare și în același timp proporționale cu situația care le-a determinat.¹⁶⁷

Importanța declarațiilor suspectului/inculpatului este relevantă și de Codul de procedură penală care în anumite dispoziții¹⁶⁸ impun organelor judiciare să ia declarații în cursul urmăririi penale, al luării, prelungirii măsurilor preventive, al judecării, dar tocmai aceste impuneri dau naștere la o serie de controverse privind unul dintre cele mai importante drepturi: dreptul la tăcere.

Inculpatul ca parte în procesul penal este un subiect interesat¹⁶⁹, ceea ce conduce la stabilirea valorii declarațiilor sale printr-o reglementare cu prevederi speciale referitoare la forța probantă în procesul penal. Comunicarea drepturilor și obligațiilor suspectului sau inculpatului se face înainte de prima audiere în scris, deci, aceste îndatoriri ale organului judiciar sunt expres prevăzute de lege, Codul de procedură penală făcând transpunerea în dreptul intern a Directivei 2012/13/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 mai 2012 privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale.¹⁷⁰

procedură penală română. Partea generală, Ed.Academiei, București, 1975, vol.I, p.185.

¹⁶⁷ Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *Noul Cod de procedură penală*, Editura Hamangiu, București, 2014, p. 251.

¹⁶⁸ Art. 108, art.209 alin.5, art. 212 alin.3, art. 225 alin.7, art. 248 alin. 4, art. 309 alin. 2 , art. 378 Cod proc. pen., s.a.

¹⁶⁹ Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *op.cit.*, p.251.

¹⁷⁰ J.O. L 142 din 1 iunie 2012.

Pe lângă celelalte drepturi (dreptul de a fi asistat de un avocat, dreptul de a fi informat cu privire la acuzare etc.) există menționat în art. 3 din Directivă și dreptul de a păstra tăcerea. În art. 83 C. p. p. sunt prevăzute drepturile suspectului/inculpatului.

Dreptul de a nu da nicio declarație, precum și faptul că, în cazul în care refuză să dea declarație suspectul/inculpatul nu va avea nicio consecință defavorabilă și de asemenea, atenționarea că declarațiile date vor fi folosite ca mijloace de probă împotriva sa, nu constituie altceva decât esența *dreptului de a păstra tăcerea și de a nu contribui la propria incriminare*.¹⁷¹

Deși nu este menționat în mod expres în art. 6 din CEDO, dreptul la tăcere și dreptul de nu contribui la propria acuzare constituie unul dintre standardele internaționale recunoscute, care au stat la baza dreptului la un proces echitabil.¹⁷² De asemenea, jurisprudența CEDO evidențiază legătura dintre dreptul la tăcere și dreptul la asistență din partea unui avocat.¹⁷³

Dreptul de a nu contribui la propria învinuire constă în faptul că acuzarea în cadrul procesului penal va căuta să-și fundamenteze dosarul fără a apela la declarații obținute prin mijloace de constrângere sau prin exercitarea de presiuni asupra suspectului sau inculpatului. Pornind de la această idee, dreptul evidențiat mai sus ar avea legătură și cu prezumția de nevinovăție consacrată și de dispozițiile art. 6 alin.1 din CEDO, însă dreptul de a nu contribui la propria acuzare privește, în

¹⁷¹ Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *op.cit.*, p.255.

¹⁷² George Antoniu, Adina Vlășceanu, Alina Barbu, *Codul de procedură penală, texte, jurisprudență, hotărâri CEDO, ediția a 2-a*, Editura Hamangiu, 2008, p.143.

¹⁷³ Mircea Dușu, *op.cit.*, p.21.

primul rând, respectarea voinței suspectului/inculpatului de a păstra tăcerea.¹⁷⁴

Toate acestea duc la concluzia că garanția ce decurge din jurisprudența Curții Europene, și anume la dreptul la un proces echitabil, potrivit căruia autoritățile judiciare nu pot obliga pe suspect/inculpat să dea declarații, are, totodată, un caracter limitativ de a ajunge la concluzii în defavoarea lor din refuzul de a da declarații.¹⁷⁵

Există situații în care inculpatul refuză să dea declarații, invocând dreptul la tăcere, însă prin această atitudine nu poate exclude posibilitatea pe care o are judecătorul de a evalua declarațiile date anterior cu respectarea dreptului la un proces echitabil.

În materia măsurilor preventive, înainte de a fi audiat organele de cercetare penală, procurorul, judecătorul de drepturi și libertăți îi comunică suspectului sau inculpatului că are dreptul de a nu face nicio declarație, că are dreptul de a fi asistat de un avocat ales ori numit din oficiu, atrăgându-i-se atenția că tot ce declară poate fi folosit și împotriva sa.¹⁷⁶

Dreptul la tăcere poate fi folosit și în situația în care sunt descoperite urme ale infracțiunii pe inculpat sau pe hainele acestuia, obiecte, pe baza cărora se poate naște suspiciunea rezonabilă că a participat la infracțiunea de care este acuzat. Toate acestea conduc la concluzia că organele de urmărire penală administrează mijloacele de probă fără să folosească constrângeri, presiuni, tratamente inumane sau degradante, (folosire de substanțe care afectează capacitatea persoanei audiate de a relata în mod conștient și voluntar fapte sau

¹⁷⁴ Cauza *Saunders c. Regatului Unit*, CEDO, hotărârea din 17 decembrie 1996, parag. 68,69, accesat www.echr.coe.int la data de 02.12.2014.

¹⁷⁵ M. Udrioiu, *Procedură penală. Partea generală. Noul Cod de procedură penală*, Editura C.H. Beck, 2014, p.244.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

împrejurări), instanța de judecată neputând ajunge la concluzii defavorabile inculpatului prin interpretarea tăcerii acestuia.¹⁷⁷

Sancțiunea neaducerii la cunoștință a dreptului la tăcere reprezintă excluderea mijlocului de probă nelegal sau neloial obținut, conform art. 102 alin. (2) C. proc. pen., atât în cazul audierii în cursul urmăririi penale, cât și în cazul audierii în cursul judecării.¹⁷⁸

Din momentul exercitării dreptului la tăcere, organele judiciare au obligația de a înceta ascultarea și de a nu mai pune întrebări, excepție făcând cazul când suspectul/inculpatul își exercită dreptul la tăcere cu privire numai la anumite întrebări care i se pun.¹⁷⁹

În ceea ce privește declarația suspectului/inculpatului, Codul de procedură penală are o acuratețe sporită, deoarece subliniază dreptul acestuia de a nu se autoincrimina („inculpatul este lăsat să spună tot ce știe referitor la fapta care i-a fost comunicată” spre deosebire de vechiul cod, care se referea la „tot ce știe în cauză”).

În prezent, dreptul la tăcere al suspectului/inculpatului este modificat în ceea ce privește concepția, întrucât este divizibil, adică numai la anumite fapte, împrejurări sau întrebări puse, și nu la întreaga declarație.

O importantă obligație impusă prin dispozițiile Codului de procedură penală organelor judiciare este înregistrarea audio-video a audierii suspectului/inculpatului, deoarece acesta poate fi folosită ca o dovadă importantă atât în favoarea suspectului/inculpatului, atunci când susține că a fost supus la

¹⁷⁷ I. Griga, M. Ungureanu, *Dreptul la tăcere al învinutului sau inculpatului*, în RDP nr.1/2005,p.27; Radu Chiriță, *Dreptul la tăcere și privilegiul contra autoincriminării*, Editura Universul juridic, 2008, p.63.

¹⁷⁸ M. Udroui, *op.cit.*, p.245.

¹⁷⁹ Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *op.cit.*, p.256.

rele tratamente, cât și a organelor judiciare, care pot proba lipsa de temeinicie a afirmațiilor suspectului/inculpatului.¹⁸⁰

Articolul 117 C. proc. pen. prevede în mod expres persoanele care au dreptul de a refuza să dea declarații în calitate de martor (soțul, ascendenții și descendenții în linie directă, frații/surorile suspectului/inculpatului, precum și persoanele care au avut calitatea de soț al suspectului/inculpatului). În ceea ce privește declarația martorului obligat la păstrarea secretului, această limitare ar trebui interpretată și în corelație cu prevederile art.303, art. 304 și art. 305 C. proc. pen., întrucât această obligație poate fi dezlegată de autoritatea competentă sau de persoana îndreptățită să își exprime acordul în acest sens.¹⁸¹

În cazul soțului, fostului soț, ascendenților, descendenților în linie directă și fraților și surorilor suspectului sau inculpatului există excepția relativă privind opțiunea acestora de a se abține sau de a da declarații, deoarece prin acordarea de declarații ar periclita viața de familie, fie ar putea fi condamnate pentru mărturie mincinoasă, dacă acceptă să dea declarație și nu spun adevărul.¹⁸²

Există și posibilitatea ca un martor să dea declarație într-un proces penal, iar ulterior să dobândească surprinzătoarea calitate de suspect/inculpat. Întrebarea este dacă martorul se poate autoincrimina. Într-o opinie¹⁸³ se consideră că martorul are dreptul la tăcere, în situația în care prin declarația pe care o face s-ar putea autoincrimina.

¹⁸⁰ Art. 109 alin 5 din Cod proc.pe.; Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *op.cit.*, p.261.

¹⁸¹ A se vedea în acest sens aplicarea principiului cauzei justificative constând în consimțământul persoanei vătămate, conform art. 22 Cod penal.

¹⁸² Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *op.cit.*, p.276.

¹⁸³ M.Udroiu, *op.cit.*, p.266.

Într-o altă opinie, declarația dată în calitate de martor se exclude din cadrul probelor din procesul penal, deoarece exercitarea efectivă a dreptului la tăcere ar însemna să nu se răspundă la o serie de întrebări care ar conduce la incriminare, deși organul judiciar are cunoștința de faptele și împrejurările respective din declarațiile date anterior.

Din aceste considerente, concluzionăm că cea de-a doua opinie este corectă, întrucât art. 118 C. proc. pen. se referă la o declarație deja existentă a martorului care conține elemente de autoincriminare, ceea ce conduce la posibilitatea nepermisă de lege pentru toți martorii de a evita răspunsul la anumite întrebări.¹⁸⁴

4.2.1.2. *Dreptul la tăcere în legislația altor state*

Dreptul la tăcere a fost recunoscut ca o garanție a dreptului la apărare și ca o latură extinsă a dreptului la un proces echitabil¹⁸⁵ în mai multe state europene, precum Franța, Spania, Germania, Italia etc.

În legislația franceză, precum și în alte legislații, este recunoscut dreptul la tăcere, orice persoană urmărită având dreptul de a refuza să fie interogată de către judecătorul de instrucție până când acesta este în măsură să-și exercite dreptul la apărare, bucurându-se totodată de asistența din partea unui avocat și de posibilitatea luării la cunoștință de toate actele dosarului.¹⁸⁶ Cu toate acestea, s-a pus întrebarea firească dacă refuzul de a da declarații poate fi „pedepsit” cu consecința formării convingerii magistraților din perspectiva atitudinii de tăcere. Cu alte cuvinte, dreptul la tăcere poate constitui o probă indirectă?

¹⁸⁴ Nicolae Volonciu, Andreea Simona Uzlău și alții, *op.cit.*, p.278.

¹⁸⁵ Mircea Duțu, *op.cit.*, p.41.

¹⁸⁶ Ibidem, p.47.

Multă vreme s-a considerat că nicio persoană nu poate fi pedepsită pentru refuzul de a da declarații, însă în unele state (spre exemplu, Franța, Germania) o perioadă de timp aprecierea probelor de către magistrat și pronunțarea hotărârii pe baza tăcerii acuzatului era binevenită, însă era limitată, deoarece în realitate „tribunalele nu puteau să se împiedice de a ține cont de tăcerea suspectă”¹⁸⁷, chiar dacă le era interzis teoretic acest lucru.

În Germania, dreptul la tăcere este reglementat de dispoziția din art. 163a raportată la art. 136 C. pr. pen. (Strafprozeßordnung, StPO). Astfel, art. 163a alin. (4) prevede că acuzatul atunci când este interogat pentru prima dată, va fi informat cu privire la infracțiunea de care este acuzat. La prima interogare, suspectului i se aplică dispozițiile art. 136 alin. (1), subparag. 2-4, alin. (2) și (3) și ale art. 136a¹⁸⁸.

Articolul 136 alin. (1) dispune: „La începerea primei examinări, acuzatul va fi informat...că legea îi conferă dreptul de a răspunde la acuzație sau de a nu face nicio declarație asupra acesteia și de a se consulta cu un avocat liber ales, chiar înainte de interogare. Va fi în continuare instruit că poate să solicite administrarea de probe în apărare...”

De asemenea, art. 136a consacră în mod expres situația în care voința acuzatului nu mai este liberă, arătându-se faptul că „libertatea de formare a voinței și de exprimare a acesteia nu poate fi afectată de rele tratamente, oboseala indusă, interferență fizică, administrare de droguri, tortură, inducere în eroare sau hipnoză, de unde rezultă că, constrângerea poate fi folosită numai atât cât este permisă de Codul de procedură

¹⁸⁷ Ibidem, p.51.

¹⁸⁸ Voicu Pușcașu, „Aspecte critice privind reglementarea dreptului la tăcere și la neautoincriminare în procedura penală română cu referințe de drept comparat”, publicat în *Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Drept*, p.83, accesat de pe adresa www.drept.uvt.ro.

penala: „amenințarea acuzatului cu măsuri care nu sunt premise potrivit acestor dispoziții sau prezentarea posibilității oferirii unui avantaj nereglementat de norme este interzisă”.

Dispozițiile art. 396 alin. 1 din Legea de procedură penală spaniolă (Ley de Enjuicia-miento Criminal) prevăd: „Acuzatului i se permite să dea declarații în măsura în care dorește să se exculpe sau să explice faptele...”; art. 400 prevede: „Acuzatul poate să dea declarații de câte ori dorește, iar magistratul va primi de îndată declarația dacă are legătură cu cauza”; art. 520 alin. 2 prevede: „Orice persoană arestată va fi informată imediat, și într-o manieră în care înțelege...cu privire la drepturile pe care le are, și, în special, cu privire la următoarele: a. dreptul de a păstra tăcerea și de a nu face declarații dacă nu dorește, și de a nu răspunde niciuneia dintre întrebările puse, sau de a afirma că dorește să vorbească numai în fața unui judecător; b. dreptul de a nu face nicio declarație autoincrimatoare și de a nu-și mărturisi vinovăția; c. dreptul de a desemna un avocat și de a solicita prezența lui ca sprijin în timpul interogatoriilor poliției și judiciare...Dacă persoana arestată nu desemnează un avocat, unul îi va fi oficial desemnat”¹⁸⁹

Limitarea dreptului la tăcere a determinat o serie de controverse, dar și temeri, însă majoritatea temerilor nu sunt justificate, deoarece această idee este concentrată pe studiul efectuat în Singapore, stat tip *common law* ce a limitat dreptul la tăcere¹⁹⁰. De asemenea, am analizat anumite domenii cu care sistemul american s-a confruntat. Astfel e testul ADN, văzut ca și probă absolută, dar care are anumite limite, posibilitatea folosirii mărturiilor date sub imunitate într-un stat ca fundament al acuzațiilor într-un alt stat, posibilitatea invocării dreptului la tăcere de către polițiști, dar și parola la un

¹⁸⁹ V. Pușcașu, *Prezumția de nevinovăție*, Editura Universul juridic, București, 2012, p.183.

¹⁹⁰ John H. Wigmore, *Evidence in Trials At Common Law*, John T. McNaughton Rev. 1961, pp. 260-270, citat în O'Reilly, W. Gregory, „Right to Silence”, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, no. 2, fall 1994, p.407.

calculator ca ipoteză acoperită de privilegiul împotriva propriei incriminări¹⁹¹. Ceea ce toate aceste cazuri au în comun, este faptul că pun în balanță privilegiul împotriva propriei incriminări cu alte concepte și, într-o anumită măsură, obligă la sacrificarea unuia în favoarea celuilalt, iar acest lucru nu este neapărat de condamnat cât timp se încadrează în caracterul modelabil la dreptului la tăcere, menționat anterior¹⁹².

Deși, aparent, ne referim mai mult pe jurisprudența americană, de fapt ea este în strânsă legătură cu jurisprudența C.E.D.O., prin faptul că încearcă să completeze acolo unde jurisprudența C.E.D.O. nu menționează nimic și să contureze viitorul dreptului la tăcere așa cum se pare că se manifestă în jurisprudența statelor tip *common law* pentru că la un moment dat și C.E.D.O. va avea ocazia să se pronunțe asupra unor asemenea situații.¹⁹³

Această idee este considerată a fi scopul privilegiului împotriva propriei incriminări nu doar în jurisprudența S.U.A. [idee susținută prin al Cincelea Amendament din Constituție care prevede că „nici o persoană (...) nu va fi obligată într-un proces penal să devină martor împotriva propriei persoane (...)”, acest drept fiind încetățenit sub denumirea de „drepturile Miranda”], dar și în concepția C.E.D.O.¹⁹⁴

¹⁹¹ În jurisprudența americană este o cerință ca pericolul unui proces ulterior să fie oarecum conturat. O asemenea cerință s-a încetățenit sub denumirea de doctrina „maturității”. A se vedea Michael J. Zydney Mannheimer, „Ripeness of Self-Incrimination Clause Disputes”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2005, pp. 1273-1274, 1285-1323.

¹⁹² Mark Berger, *Europeanizing self-incrimination: the right to remain silent in the European Court of Human Rights*, *Columbia Journal of European Law*, vol. 12, 2006, p. 351.

¹⁹³ Mark Berger, *Self-incrimination and the European Court of Human Rights*, *E.H.R.L.R.*, Issue 5, 2007, Sweet & Maxwell Ltd 2007, pp 524-525.

¹⁹⁴ Comisia Europeană a Drepturilor Omului, 13 octombrie 1992, Rev. Trim. Dr. H., 1994.

Dreptul de a nu se autoacuză nu este prevăzut în mod expres în Convenția europeană, el fiind cunoscut și sub denumirea de „drept la tăcere”.

Dreptul suspectului sau inculpatului de a nu se autoincrimina, sau de a păstra tăcerea constituie o garanție elementară a procesului echitabil.

Judecătorul european a readus în centrul atenției unele garanții implicite, dar clare ale echității procedurale. Dreptul la tăcere presupune ca tăcerea suspectului sau inculpatului să nu poată conduce la condamnarea acestuia sau la recunoașterea faptelor imputate. Acest drept este destinat să-l protejeze pe suspect/inculpat împotriva coerciției abuzive a autorităților. Domeniul de aplicare al dreptului la tăcere este circumscris „materiei penale”, în sensul Convenției, fiind astfel susceptibil sau aplicabil procedurilor penale privind „toate tipurile de infracțiune, de la cea mai simplă, până la cea mai complexă”.¹⁹⁵

Așa cum distinsul profesor, Mircea Duțu spunea invocând pe Sir Thomas More că „vinovăția se găsește în cuvintele rostite sau în faptele săvârșite, nu în tăcere”, tot așa noi considerăm că dreptul la tăcere este fundamentul unui proces echitabil.

În doctrina europeană¹⁹⁶, se arată că dreptul la libertatea de exprimare, prevăzut de art. 10 din CEDO, garantează, de asemenea, într-un mod tacit „dreptul negativ”¹⁹⁷ de a nu fi forțat să se exprime, ceea ce înseamnă păstrarea tăcerii sub rezerva restricțiilor prevăzute de art. 10 paragraf 2. Obligația de a depune mărturie contra voinței sale, sub constrângerea unei amenzi și sub orice altă formă de coerciție constituie o intervenție

¹⁹⁵ Frederic Sudre, *Drept European și internațional al drepturilor omului*, Editura Polirom București 2006, pag. 296-297.

¹⁹⁶ J. Pradel, *Droit penal compare*, Dalloz, Paris, 1995, p. 274.

¹⁹⁷ Ștefan Făt, „Prezumția de nevinovăție și dreptul la tăcere”, publicat în revista *Anale* nr. 10/2007, p.110, accesat de pe www.uab.ro/reviste_recunoscute/reviste_drept/.